

SECTION 1. HISTORY AND THEORY OF LAW AND STATE

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-636-2-1>

JUDGES' SOCIETAL AND PROFESSIONAL LEGAL CONSCIOUSNESS AND ITS IMPACT ON THE LAW APPLICATION PROCESS IN MODERN JUDICIARY

СУСПІЛЬНО-ПРОФЕСІЙНА ПРАВОСВІДОМІСТЬ СУДДІВ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПРАВОЗАСТОСОВЧИЙ ПРОЦЕС В СУЧАСНОМУ ПРАВОСУДДІ

Bychkov I. H.

*Candidate of Sciences in Law
(PhD in Law),*

*Judge of the Kovpakivskyi District Court
of Sumy City
Sumy, Ukraine*

Бичков І. Г.

*кандидат юридичних наук,
суддя Ковпаківського районного суду*

*м. Суми
м. Суми, Україна*

Одним із найцінніших результатів судово-правової реформи в Україні є чітке проголошення механізму процесуально-правової діяльності суддів у сфері правотлумачення норм як матеріального, так і процесуального права, правотворчості у разі неповноти, нечіткості, суперечливості законодавства, посилення практики правових позицій Верховного Суду та Європейського Суду з прав людини. Не дивлячись на такий широкоформатний підхід до правосуддя у сфері правозастосовного процесу, все ж останній класично ґрунтується виключно на законі. Саме в цьому полягає суть континентального права, в основі якого завжди знаходиться норма права, яка і є предметом тлумачення, процес якого може мати місце лише в межах горизонту змістовно-правової суті такої норми [1, с. 51]. Сам процес такого тлумачення ґрунтується на наявності основ уже сформованої суспільно-професійної правосвідомості кожного судді. Отже, суспільно-професійна правосвідомість людини-судді формується не під час судового процесу, а на основі усталеної, внутрішньої суспільно-професійної концепції, яка сформована у кожного судді заздалегідь на основі його життєвого, професійного досвіду, особистісних цінностей, його індивідуальному розумінні справедливості, як з точки зору

світоглядного її розуміння, так і справедливості по відношенню до кожного конкретного правового випадку. Судове ж засідання, в межах якого функціонує доказовий процес за участю сторін з одного боку і контролюючих функцій суду та правозастосовчого процесу – з іншого, створюють механізм особистісної суспільно-професійної правосвідомості суддів, і в той же час є тим місцем, де проявляється суспільно-правова свідомість сторін з точки зору відношення їх до права, суду і правосуддя в цілому.

В той же час, суд і закон формують єдиний процесуально-правовий механізм, який у сфері правозастосовчого процесу є нероздільним. І це не є помилкою. Така позиція характеризується своєю крайністю, оскільки закон є статичним проявом волі законодавця, а це означає, що закон не може заздалегідь моделювати напрямки суспільного розвитку. Навпаки, суспільний розвиток моделює право. Судді ж, як «провідники» права, повинні мати безумовне уявлення, а відтак і знання про становлення і розвиток суспільних відносин не лише з точки зору виключно позитивних моделей поведінки людей, на які постійно звертають увагу в сім'ї, школі, університеті, а і тих моментів, які не узгоджуються із суспільними правилами поведінки, суспільною мораллю. В цій частині слушно зазначає А. С. Романова про те, що на суддю покладається ще й вагома моральна відповідальність перед громадянами і перед самим собою [2, с. 954]. Таке комплексне поєднання позитивного і негативного безумовно проникає на рівень правосвідомості суддів, оскільки судді є частиною того суспільства, яке продукує ті чи інші цінності, в тому числі і право. Можливо, такі процеси не завжди є ідеальними, але вони є. В цьому полягає реальність права, його правозастосування та професійна правосвідомість. Разом з тим, ми завжди хочемо, щоб в судах працювали високоосвічені, мудрі, морально стійкі особистості, культурні люди, самодисципліновані, виховані та відповідальні особи, оскільки їх рішення – це, по суті, публічне проголошення дії закону, «вмонтованого» в основу внутрішньої суспільно-професійної правосвідомості суддів, де їх незалежність завжди спрямована виключно в інтересах правосуддя. В цьому зв'язку, в Коментарі до Кодексу суддівської етики зазначено, що «суддя повинен проявляти такі моральні якості, як чесність, об'єктивність, безсторонність, неупередженість, толерантність, добросовісність, справедливість, збалансованість, розумність, розсудливість, стриманість, уважність, ввічливість, повагу до оточуючих» [3, с. 13].

Таким чином, якщо ми говоримо про правосуддя, то ні теоретично, ні практично ми не можемо уявити той факт, що суспільна правосвідомість людини-судді існує виключно поза межами правосуддя,

а от його професійна правосвідомість превалює лише в межах процесуальної форми судових засідань. Насправді, це не так. Суспільна і професійна правосвідомість – це сплав професійних знань і життєвого досвіду, де суддя як самодостатня, професійно свідома, відповідальна людина логічно робить «водорозділ» між вимогами права і реальною поведінкою особистості на предмет відповідності такої поведінки тій чи іншій нормі права. Саме через судову процедуру судових засідань, на основі дослідження засобів доказування, суд приходить до висновку про наявність чи відсутності тих чи інших фактів чи обставин, роблячи правовий зріз такої поведінки та її відповідності чи невідповідності нормам права, надаючи такій поведінці юридично-правову оцінку. Це може зробити лише суддя, оскільки таким правом в державі не наділений ніхто, хоча розуміння суті права притаманно великій кількості юристів, але жоден із них не наділений публічним правом проголошувати правозастосування норм права від імені України і Іменем України. В той же час, найвищий рівень такого правозастосування може формуватися лише за рахунок внутрішнього переконання судді, яке одночасно виникає як на основі суспільної правосвідомості, яка є усвідомленим поєднанням реальності з правилами суспільної моралі щодо тих чи інших дій з одного боку і професійних знань суддів, які ґрунтуються на основі теорії як матеріального, так і процесуального права як чисто істинних положень, які в практичній площині правозастосування часто відхиляються, то на користь тієї, а то іншої норми права, що змушує суддів до їх правотлумачення у сфері тих чи інших спірних правовідносин. Це означає те, що одну і ту ж справу різні судді розглянуть по-різному, як з точки зору самого процесу розгляду, так і можливо судового рішення. І це не тому, що судді не є профі, а тому, що їх суспільно-правова свідомість, і професійно-правова свідомість у кожного з них є різною. Така «свідомісна субстанція» не є єдино-усталеною для всіх без виключно. Це широкоформатне, еластичне, суспільно-правове, а з ним і професійно-свідомісне явище, яке обумовлюється не лише різним рівнем професійної підготовки, різним культурним рівнем, життєвим досвідом судді, але і їх різним рівнем відповідальності, відношенням до своєї роботи, самодостатністю, самоорганізацією тощо. Безумовно, влада судді в часі і просторі суспільного життя є неперевершеною, але професійно не є безмежною. З одного боку це обумовлено тим, що жити в суспільстві і бути незалежним від його правил буття неможливо. В той же час, потрібно розуміти, що право вбирає в себе силу держави і саме воля до спрямування такої сили належить судді, а відтак воля судді повинна узгоджуватись із суспільно-професійною правосвідомістю, як комплексним поняттям, оскільки воля, яка не

узгоджується із такою комплексністю, приводить суддів до посадових злочинів. Таким чином, структурно суспільно-професійна правосвідомість суддів, яка спрямована у сферу правозастосовчого процесу, як результату дослідження змісту засобів доказування на предмет дійсної наявності тих чи інших дій чи бездіяльності сторін в цивільному, господарському чи адміністративному процесах можливо представити у вигляді суб'єктивно-структурних положень, до яких відносяться:

- а) наявність професійних знань;
- б) наявність життєвого досвіду та розуміння суспільних звичаїв, правил у сфері суспільно-прийнятної поведінки, моральних та етичних правил функціонування суспільства;
- в) наявність волі судді, обумовленої законом, яка ґрунтується на засадах чесності, справедливості, неупередженості, верховенства права, відповідальності, розсудливості тощо;
- г) розумного ставлення до права, оскільки право – це «силове» поєднання вимог держави, провідником якого є судді, які у сфері правозастосування діють від імені держави;
- д) взаємодія суддівської внутрішньо-системної і суспільно-професійної правосвідомості вимагає законності, пропорційності, диспозитивності, верховенства права, розумності тощо.

В той же час, під об'єктом суспільно-професійної правосвідомості необхідно розуміти: а) абсолютну (професійну правосвідомість) та б) відносну (суспільну правосвідомість), які і поєднує в собі суддя, і які комплексно спрямовуються у сферу реального правозастосовчого процесу.

Література:

1. Ясинок Д. М. Судова правотворчість та її межі в цивільному судочинстві України : монографія. Київ : Алерта, 2024. 226 с.
2. Романова А. С. Морально-етичні аспекти у професійній діяльності судді. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 6. С. 953–957. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/12/162.pdf> (дата звернення: 08.09.2025).
3. Коментар до Кодексу суддівської етики. 2016. 142 с. URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/article/komentar-kodeksusuddivskoietiki-fd35472a7d.pdf> (дата звернення: 10.09.2025).